

Ana Hatlarıyla İhvân-ı Safâ Düşüncesi

Editör

Emrah Kaya

Yazarlar

**Emrah Kaya, Sümeyra Ökdem Zehir,
Nesibe Turgut, Feyza Özçelik,
Sümeyra Yumak Kaya, Abdullah Zorbacı,
Nisanur Duman, Kadriye Polat,
Sümeyye Bayır Taşdemir, Beyza Nur Özmiş**

Ana Hatlarıyla İhvân-ı Safâ Düşüncesi

Editör
Emrah Kaya

Yazarlar
Emrah Kaya, Sümeyra Ökdem Zehir,
Nesibe Turgut, Feyza Özçelik,
Sümeyra Yumak Kaya, Abdullah Zorbacı,
Nisanur Duman, Kadriye Polat,
Sümeyye Bayır Taşdemir, Beyza Nur Özmiş

E-ISBN: 978-625-382-214-9

Copyright © Vizetek

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Vizetek Yayıncılık Sanayi ve Ticaret Limited Şirketine aittir. Vizetek Yayıncılık'ın izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz.
Bu kitap elektronik ortamda yayımlanmaktadır.

Yayın Koordinatörü: Ferit RESULOĞULLARI
Kapak Tasarımı & Mizanpaj: Ahmet TUNÇDEMİR
Baskı: Ankara, Şubat 2026
Materyal Türü: Elektronik Kitap (Çevrim içi / Web tabanlı)
Elektronik Yayın Formatı: PDF
Elektronik Yayın Tipi: Adobe Ebook Reader

Seyranbağları Mah. İncesu Cad. 10/2 Çankaya/ANKARA
Tel.: (0312) 482 00 11
Web: www.vizetek.com.tr
E-mail: vizeteki yayincilik@gmail.com
Yayıncı Sertifika No: 41575

Ana Hatlarıyla İhvân-ı Safâ Düşüncesi

Editör

Emrah Kaya

Yazarlar

**Emrah Kaya, Sümeyra Ökdem Zehir,
Nesibe Turgut, Feyza Özçelik,
Sümeyra Yumak Kaya, Abdullah Zorbacı,
Nisanur Duman, Kadriye Polat,
Sümeyye Bayır Taşdemir, Beyza Nur Özmiş**

Ankara 2026

İÇİNDEKİLER

Bölüm Yazarları • 7

Ön Söz • 11

İhvân-ı Safâ'nın Kimliği ve Önemi • 15

Emrah Kaya

İhvân-ı Safâ ve İsmâiliyye:

Düşünsel ve Tarihsel Bağlantılar • 31

Sümeýra Ökdem Zehir

İhvân-ı Safâ'nın Epistemolojisi • 61

Nesibe Turgut

İhvân-ı Safâ'da Doğa Felsefesi • 93

Feyza Özçelik

İhvân-ı Safâ'da Matematik - Felsefe İlişkisi • 129

Sümeýra Yumak Kaya

İhvân-ı Safâ Risâlelerinde

Gök Cisimlerinin İnsan Üzerindeki Etkileri • 159

Abdullah Zorbacı

İhvân-ı Safâ'da Marifetullah • 197

Nisanur Duman

İhvân-ı Safâ Düşüncesinde Seçkinlik • 225

Kadriye Polat

İhvân-ı Safâ'da Mistik Boyut • 257

Sümeýye Bayır Taşdemir

İhvân-ı Safâ Düşüncesinde Ahiret • 283

Beyza Nur Özmuş

BÖLÜM YAZARLARI

Emrah Kaya

Doktora eğitimini İngiltere’de Nottingham Üniversitesi’nde “A Comparative Study: Epistemology and Theology of Ibn al-‘Arabî and Ibn Taymiyya” başlıklı tezle tamamlamıştır (2016). Aynı yıl göreve başladığı Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde 2021 yılından itibaren İslam Felsefesi Anabilim Dalı’nda doçent olarak görev yapmaktadır.

Email: emrahkaya@sakarya.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8889-5587>

Sümeyra Ökdem Zehir

Yüksek lisans eğitimini Sakarya Üniversitesinde “Karşılaştırmalı Olarak İhvân-ı Safâ ve İsmâîlîlerde Nübüvvet ve Vahiy” başlıklı tezle tamamlamıştır (2021). Aynı üniversitede doktora eğitimine devam etmekte olup aynı zamanda Diyanet İşleri Başkanlığında Kur’ân kursu öğreticisi olarak görev yapmaktadır.

Email: okdemsumeyra@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3403-8560>

Nesibe Turgut

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi lisans programından 2019 yılında mezun olmuştur. Yüksek lisans eğitimini aynı üniversitede “İhvân-ı Safâ Epistemolojisi ve Sezgisel Bilgi” başlıklı teziyle tamamlamıştır (2022). Aynı yıl Dicle Üniversitesi’nde başladığı doktora eğitimine hâlen devam etmektedir.

Email: nesibe.aslan@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3225-4027>

Feyza Özçelik

2015-2020 yılları arasında Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü’nde araştırma görevlisi olarak görev yaptı. 2021 yılından itibaren aynı üniversitede Felsefe ve Din Bilimleri alanında sürdürdüğü doktora programında “Klasik Dönem İslam Düşüncesinde Matematiksel Sonsuzluğun İmkânı” başlıklı tez çalışmasını yürütmektedir.

Email: fyz.ozcelik@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5749-429X>

Sümeýra Yumak Kaya

2019 yılında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde lisans eğitimini tamamladı. 2024 yılında Sakarya Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri bölümünde "İhvân-ı Safâ Risaleleri Bağlamında Felsefe-Matematik İlişkisi" başlıklı tezle yüksek lisans eğitimini bitirdi. Aynı yıl itibarıyla Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri bölümü İslam Felsefesi alanında doktora eğitimine devam etmektedir.

Email: sumeyra95.sy@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2957-0907>

Abdullah Zorbacı

Yüksek Lisans öğrenimini Sakarya Üniversitesi'nde "İhvân-ı Safâ Risâlelerinde Gök Cisimlerinin İnsan Üzerindeki Etkileri" başlıklı tezle tamamlamıştır (2020). Ardından aynı fakülte de 2021 yılı itibarıyla İslam Felsefesi Anabilim Dalı'nda doktora öğrenimini sürdürmektedir.

Email: abdullahzorbaci95@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6730-9905>

Nisanur Duman

Sakarya Üniversitesi Felsefe Bölümü'nden mezun olmuştur (2021). Ardından aynı üniversitede, İslam Felsefesi Anabilim Dalı'nda yüksek lisansını "İslâm Düşüncesinde Marifetullah: İhvân-ı Safâ Örneği" başlıklı tezle tamamlamış (2024) olup doktora eğitimine aynı anabilim dalında devam etmektedir.

Email: nisanur.duman5@ogr.sakarya.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3300-6831>

Kadriye Polat

2019 yılında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde lisans eğitimini tamamlamıştır. 2025 yılında aynı üniversitede hazırladığı "İhvân-ı Safâ Düşüncesinde Seçkinlik" başlıklı teziyle yüksek lisans programından mezun olmuştur. Hâlen Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak öğretmenlik görevini sürdürmektedir.

Email: polatkadriye63@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6944-314X>

Sümeyye Bayır Taşdemir

Lisansını Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İngilizce İlahiyat Bölümü'nde 2017'de tamamlamıştır. Yüksek lisans eğitimini Sakarya Üniversitesi'nde "Fârâbî'de Tanrı'nın Bilgisi ve Gazâlî'nin Tehâfü-tü'l-Felâsife Adlı Eserindeki Eleştiriler ile Mukayesesi" başlıklı tezle tamamlamıştır (2021). 2021 yılında Sakarya Üniversitesi'nde başladığı doktora eğitimine devam etmektedir.

Email: sumeyye.byr.25@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9683-467X>

Beyza Nur Özmiş

Lisans eğitimini Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde almıştır (2021). Yüksek lisans eğitimini de Sakarya Üniversitesi'nde "İhvân-ı Safâ'da Ahiret Düşüncesi" başlıklı tezle tamamlamıştır (2024). ME-B'e Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olarak atanmış (2022) ve görevini sürdürmektedir.

Email: ozmisbeyzanur@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2151-8875>

ÖN SÖZ

İhvân-ı Safâ İslâm düşünce tarihinde adından çokça bahsedilen bir düşünce topluluğu olarak dikkatimizi çekmektedir. İslâm toplumlarını ilmî, ahlakî ve felsefî açılardan geliştirmeyi amaçladıklarını ifade eden İhvân-ı Safâ siyasî nedenlerle kimliğini gizlemeyi tercih etmiştir. Bu gizlilik nedeniyle kendi zamanından bu yana haklarındaki spekülasyonlar bitmemiştir. Düşüncelerinin Şîî-İsmâîlî eksene oturması, Abbasî siyasetine muhalefetleri, sembolik bir dil kullanmaları da onlara yönelik itham ve iddiaların devam etmesine neden olmuştur. Özellikle Sünnî camiada son derece saygın bir İslâm âlimi olan Ebû Hâmid el-Gazâlî'nin İhvân-ı Safâ topluluğunu ismen zikrederek sert bir şekilde eleştirmesi bu topluluğun düşüncelerini bilen, bilmeyen birçok kesimin zihninde olumsuz olarak yer edinmesine yol açmıştır. Bu tür olumsuz yaklaşımların etkisi, Şîî-İsmâîlî bağlantıların olması, Sünnî Selçuklu dolayısıyla Anadolu coğrafyasının siyasetine tehlike arz eden batınî akımlarla ilişkilendirilmesi gibi nedenlerle İhvân-ı Safâ'nın, önemine nazaran bir ölçüde gölgede kalmış bir düşünce topluluğu olduğunu söyleyebiliriz. Bunu söylerken elbette yaklaşık dönemlerde yaşayan İslâm düşünürleri ile mukayese etmekteyiz.

Ülkemizin dinî düşüncesinde tasavvufî/mistik karakterin baskın olduğunu görmekteyiz. Bu coğrafyanın dinî düşüncesinin oluşmasında en etkili isimler Gazâlî ve Muhyiddîn İbnü'l-Arabî gibi tasavvufî öğretiyi önceleyen düşünürlerdir. Tartışmasız bir konuma sahip olan bu sûfilere dair sayısız kitap, makale, lisansüstü tez vb. yayınlar hazırlanmaktadır. Buna rağmen bu isimlerin düşüncelerinin şekillenmesinde etkili olan ve onlara bir nevi kaynaklık eden İhvân-ı Safâ'nın ise muhtemelen Şîî olmaları nedeniyle göz ardı edilmeleri, kayda değer bir fikirlerinin olmamasıyla

itham edilmeleri, farklı kaynaklardan malumat toplamaktan öte bir derinliklerinin olmadığı iddia edilerek küçümsemeleri muteber gördüğümüz ve yollarından gittiğimiz âlimleri anlama çabamıza zarar vermektedir. Bu nedenle, İhvân-ı Safâ'nın daha iyi anlaşılmasının aynı zamanda Gazâlî ve İbnü'l-Arabî'nin de daha iyi anlaşılmasına hizmet edeceği kanaatine sahip olduğumuz için bu yöndeki çalışmalara kendi gücümüz nispetinde katkı sunmayı hedefledik. İhvân-ı Safâ'nın düşüncelerini daha net ve doğru bir şekilde ortaya koyma yönündeki çabalar doyuma ulaştıktan sonra metafizik, epistemoloji, psikoloji, ahlak, din vb. alanlardan tespit edilecek belli konularda İhvân-ı Safâ – Gazâlî ve İhvân-ı Safâ – İbnü'l-Arabî karşılaştırmalarının Türkçe akademik araştırmalara konu edileceğini ümit etmekteyiz. Bu alanlara dair çok kıymetli tezlerin, makalelerin ve kitapların yazılacağına inanmaktayız. Böylece, özellikle felsefi tasavvuf diyebileceğimiz alanın netleşmesi ve bu alanın kabul edilen temel kavram ve dinamiklerinin hangi düşünce ekollerine ve düşünürlere dayandığının ortaya çıkması mümkün olacaktır.

Batı'daki çalışmaların bu bağlamda daha gelişmiş olduğunu söylemek durumundayız. Nader el-Bizri'nin editörlüğünü yaptığı ve birçok araştırmacının katkıda bulunduğu "Epistles of the Brethren of Purity: The Ikhwân al-Şafâ' and their Rasâ'il: An Introduction" başlıklı çalışma, Godefroid De Callatay'ın "Ikhwan al-Safa: A Brotherhood of Idealists on the Fringe of Orthodox Islam" ve Ian Richard Netton tarafından yazılan "Muslim Neoplatonists: An Introduction to the Thought of the Brethren of Purity" isimli çalışma Batı'da İhvân-ı Safâ'ya dair yapılan ve oldukça önemsenen eserlerden sadece birkaçıdır. Bunların yanı sıra çok sayıda akademik makalelerin ve lisansüstü tezlerin hazırlandığını da görmekteyiz.

Ülkemiz özelinde ise İhvân-ı Safâ çalışmalarının seyri 2010'lardan itibaren değişmektedir. Bunda İhvân-ı Safâ'dan

bize kalan risâlelerin yetkin bir komisyon tarafından *İhvân-ı Safâ Risâleleri* adıyla Türkçeye çevrilmesi ve 2012 yılında Ayrıntı Yayınları tarafından basılması etkili olmuştur. Böylece bu risâleler Türkçe okurların istifadesine sunulmuş ve artan ilgiyle beraber artan bir akademik tahlil süreci de söz konusu olmuştur. Bununla beraber artan İngilizce literatür bizi İhvân-ı Safâ'nın düşüncelerini bir şekilde "İslâm düşüncesi" içinde konumlandırmaya zorlamıştır. Bazı araştırmacıların kitap ve makalelerinde yer yer işaret ettiği düşünsel bağlantılar, fikrî ve hatta lafzî benzerlikler daha derli toplu İhvân-ı Safâ çalışmalarını gerektirmiştir.

Fark ettiğimiz bu ihtiyacın giderilmesine yönelik bir katkı olması amacıyla yaklaşık beş – altı yıldır İhvân-ı Safâ düşüncesini farklı yönlerden ele almayı hedefleyen yüksek lisans tezleri yaptık. Daha sonrasında bu çalışmaların bir kitap haline getirilerek okurlara ulaştırılmasını ve bu yolla İhvân-ı Safâ araştırmalarına ilginin artmasını arzuladık. Bu hedef ve arzunun bir sonucu olarak "İhvân-ı Safâ'nın Kimliği ve Önemi", "İhvân-ı Safâ ve İsmâiliyye: Düşünsel ve Tarihsel Bağlantılar", İhvân-ı Safâ'nın Epistemolojisi", "İhvân-ı Safâ'da Doğa Felsefesi", "İhvân-ı Safâ'da Matematik - Felsefe İlişkisi", "İhvân-ı Safâ Risâlelerinde Gök Cisimlerinin İnsan Üzerindeki Etkileri", "İhvân-ı Safâ'da Marifetullah", "İhvân-ı Safâ Düşüncesinde Seçkinlik", "İhvân-ı Safâ'da Mistik Boyut" ve "İhvân-ı Safâ Düşüncesinde Ahiret" başlıklarıyla on bölümden oluşan bu kitabı ortaya koyduk. Bu bölümlerin üç tanesi bu kitap için müstakil olarak hazırlanmışken yedi tanesi birer yüksek lisans tezi olarak yazıldı ve başarıyla savunuldu. Daha sonraki süreçte bu tezler kitap bölümü olarak okura en yüksek istifadeyi sunacak şekilde geliştirildi. Bu tezlerin bir buçuk – iki yıllık okuma ve araştırma neticesinde ortaya çıktığı ve bir tez savunma sınavından geçtiği göz önünde bulundurulmalıdır. Tüm bu emeklere ve süzgeçten geçirme gayretlerine rağmen hatasız bir çalışmanın olacağını düşünmüyoruz. Bu nedenle tüm kusurları yazarlar

olarak büyük bir samimiyetle kabul ediyor ve okurların hoş-görüsünü arzuluyoruz.

Çalışmada bir bütünlük oluşması için konular belli bir mantık çerçevesinde sıralanmıştır. Öncelikle tarihsel bilgi verilmeye çalışıldı, sonrasında ise öğretinin temeli olan bilgi konusuna geçildi. Daha sonra da müstakil olarak felsefî meselelere ve en sonunda da dinî alana da ilişkin konulara temas edildi. Bütün kitap boyunca bütünlük arz etmesi açısından sıkça atıf yapılan risâlelerin Arapça nüshası *Resâil*, Türkçe çevirisi ise *Risâleler* başlığıyla gösterildi.

Uzun soluklu bu çalışmamızın okurlara faydalı olmasını, düşünce dünyamıza katkı sunmasını ve daha ileri düzeyde İslâm düşüncesi araştırmalarına vesile olmasını Allah'tan niyaz ediyoruz.

Emrah Kaya

Editör

2026

1

İhvân-ı Safâ'nın Kimliği ve Önemi

Emrah Kaya

İhvân-ı Safâ ve hullân-ı vefâ ehl-i adl ve ebnâ-i hamd (temiz kardeşler, sadık dostlar, adalet ehli kimseler ve hamdin çocukları) olarak bilinen düşünce topluluğu 10. yüzyılda Basra bölgesinde ortaya çıkmıştır.¹ Bu topluluğun ilmî, dinî, ahlakî, felsefî kaygıları olup bu alanlarda İslam toplumunu ilerletmek gibi hedefleri mevcuttur.² İhvân-ı Safâ hakkında ilk akla gelen bilgi onların kimliklerinin gizli olmasıdır. Her ne kadar Ebû Süleymân Muhammed b. Ma'şer el-Bistî, Ebu'l-Hasan Alî b. Hârûn ez-Zencânî, Ebû Muhammed el-Mihrecânî, el-'Avfî ve Zeyd b. Rifâ'a gibi bazı isimler kurucu olarak öne çıksa da topluluğun kim tarafından kurulduğu, üyelerinin kimliği, sayısı ve hangi şehirlerde ne tür faaliyetlerde bulundukları hakkında kesin bilgilere sahip değiliz.³ Bu kapalılığın tabii bir sonucu olarak zaman içinde

1 İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, çev. Komisyon (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017), 1/28; İhvân-ı Safâ, *Resâilu İhvânî's-Safâ* (Kum: Mektebu'l-i'lâmi'l-islâmî, 1985), 1/43.

2 *Risâleler*, 2/23; *Resâil*, 2/23; Enver Uysal, "İhvân-ı Safâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 24 Nisan 2025).

3 Ebû Hayyân Tevhîdî, *Kitâbü'l-İmtâ' ve'l-mü'ânese* (Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 2011), 2/163-164; Fatih Toktaş, "İhvân-ı Safâ: Din-Felsefe İlişkisi ve Siyaset", *İslâm Felsefesi: Tarih ve Problemler*, ed. M. Cüneyt Kaya (Ankara: İsam Yayınları, 2016), 185; Enver Uysal, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı ve Âlem*